

REMISSVAR
Dnr CBM 47/10 / Ku2009/21/KT

Kulturdepartementet
103 33 Stockholm

Synpunkter på Förslag till nationellt genomförande av Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet (Ku2009/2175/KT)

Centrum för biologisk mångfald (CBM) har beretts tillfälle att yttra sig över rubricerad remiss och vill lämna följande synpunkter.

Bakgrund

CBM är en nationell centrumbildning som är samägd av Sveriges Lantbruksuniversitet och Uppsala universitet med ett brett intresse av frågor rörande bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald. Detta görs utifrån ett tvärvetenskapligt perspektiv. Arbetet utgår till stor del från Sveriges nationella och internationella åtaganden enligt FN:s Konvention om biologisk mångfald (CBD). Sedan 1 januari i 2006 har CBM efter regeringsbeslut (M2005/6448/Na) drivit Naptek – Nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Det handlar bl.a. om en insats för ett svenskt uppfyllande av artikel 8j i CBD, där parterna åläggs att:

respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa, med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor, samt främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor.

Naptek strävar i enlighet med regeringsuppdraget att utveckla element rörande: i) kartläggning och dokumentation, ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap, iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper, samt iv) stimulera forskning. Till Naptek är vidare ett programråd bestående av representanter från bl.a. statliga myndigheter (t.ex. Institutet för språk och folkminne och Riksantikvarieämbetet), brukarorganisationer och ideella aktörer.

Övergripande synpunkter

Redan i redovisningen *Traditionell kunskap och lokalsamhällen: artikel 8j i Sverige* (Tunón 2004) från det regeringsuppdrag som så småningom ledde fram till inrättandet av Naptek påtalades det att Unescos konvention om skydd av det

immateriella kulturarvet hade ett omfattande överlapp med de skyldigheter som kommer av en implementering av artikel 8j inom CBD. Detta särskilt utgående från kunskaper, innovationer och sedvänjor rörande naturen och naturbruket, vilka också återfinns i definitionerna i Unesco-konventionens andra artikel:

The "intangible cultural heritage", as defined in paragraph 1 above, is manifested inter alia in the following domains:

- (a) oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage;
- (b) performing arts;
- (c) social practices, rituals and festive events;
- (d) knowledge and practices concerning nature and the universe;
- (e) traditional craftsmanship.

Vid sidan av slöjd, dans, sång, berättarkonst, språk och liknande har också en del länder föreslagit skydd av traditionell kunskap, såväl generellt för hela kunskapssystem som specifikt rörande exempelvis traditionell medicin och livsmedel. Det vi upplever som en brist i den aktuella svenska utredningen är att man har haft ett mycket snävt sätt att se på immateriellt kulturarv. Man kan säga att man i huvudsak har fastnat vid folkkulturens finkultur, dvs. praktiskt taget endast berättarkonst, dans, musik och slöjd. Traditionell kunskap och sedvänjor rörande bruk av naturen och världsuppfattningar/natursyn har däremot praktiskt taget helt utelämnats. Traditionell kunskap rörande nyttjandet av naturen har ofta en central plats i den kulturella identiteten och det lokala. På samma sätt som midsommarfirandet och kräftskivorna kan vara ett immateriellt kulturarv så kan även kunskapen om göromålen kring kräftfiske och sillinläggning betraktas som ett sådant. Kunskapssystemen kring sikhåvning i Kukkolaforsen, surströmmingstillredning på Ulvön, buföring till fåbodar, lokala växt- eller djurnamn och mycket, mycket annat tillhör de lokala kulturarven, i vissa fall är de världsunika.

Hur "skyddar" eller "tryggar" man då ett (förhoppningsvis) levande immateriellt kulturarv? Vår erfarenhet från dels ett tvärvetenskapligt projekt rörande kartläggning av etnobiologi i Sverige som varade ungefär tio år och dels av fyra års insikter av att driva Naptek har fått oss att inse att dokumentering av kunskap är en intressant, men i sammanhanget tämligen oväsentlig del i bevarandet. Kartläggning, dokumentering och medvetandegörande är endast delar i en process att skapa förutsättning för ett faktiskt in situ-bevarande och ett intresse för att kunskap och traditioner ska leva vidare i en föränderlig form. Det framkommer också mycket tydligt i utredningen att varför ska man försöka frysa något som är stätt i ständig förändring?

Huvuddelen av förslagen som tas fram är bra och väsentliga, men vår bedömning är att hanteringen av frågan har varit alldeles för smal. Detta kan enkelt förklaras av att sammansättningen på arbetsgruppen har, med undantag för Nämnden för hemslöjdsfrågor, varit representanter för organisationer vars intressen praktiskt taget uteslutande kretsar kring dokumentering och arkivering, eller med arbetsgruppens egna ord konservering, av den del av kulturarvet som i definitionen återfinns i a), b) och c). Nämnden för hemslöjdsfrågor arbetar främst med frågor rörande bibehållande av e) *traditional craftsmanship*. Resultatet är därför föga förvånande. Ingen av de övriga arbetar med frågor rörande aktivt bibehållande av levande kulturarv utan om just kartläggning, dokumentering och arkivering. Visserligen framhåller man att det är viktigt att det som ska omfattas av konventionen inte bara blir "det exotiska, utan att också vardagskunskaper och färdigheter också införlivas i dokumentationen."

Att inte Sametinget inkluderades i det ursprungliga uppdraget är pinsamt och väsentligen en direkt markering mot hela idén med konventionen i fråga, men det har vi påtalat till regeringskansliet tidigare. Det är ett nutida uttryck av den koloniala arkivtraditionen som bl.a. beskrivs i utredningen. Man kan också i just detta fall ifrågasätta lämpligheten att bygga utredningen helt utifrån en webbenkät och ett antal relativt smala seminarier hållna i Stockholm. På eget initiativ inbjöd fäbodrörelsen generaldirektören för Institutet för språk och folkminnen för en presentation om konventionen och det svenska arbetet på fäbodriksdagen 2009 (<http://www.naptek.se/dokument/Fabodriksdag2009.pdf>). Idén var att försöka få arbetsgruppen att reflektera över bredden på ett folkligt immateriellt kulturarv istället för att fokusera på enskilda konstnärliga uttryck. Kulning och luråtar är exempelvis en liten del av ett kunskapssystem som kretsar kring betesdrift och livsmedelsproduktion. Att bryta ut bitar som är relativt lätta att dokumentera och lämna det komplexa är inget kontextuellt bevarande. Baserat på tillvägagångssättet och arbetsgruppens sammansättning fick naturligtvis också slutresultatet ett starkt fokus på musik, dans, slöjd och den mer konstnärliga folkkulturen, vilket sannolikt är den del av det immateriella kulturarvet som har det bäst förspänt redan idag.

Vi delar arbetsgruppens slutsats att översättningen av "safeguarding" med ordet "skydd" kan upplevas förvirrande och att orden "tryggande" eller "bibehållande" sannolikt är tydligare. Detta är också en av de viktigaste aspekterna med konventionen att det föränderliga kulturarvet ska bibehållas och inte frysas eller arkiveras. Det stora värdet med konventionen är att öka respekten för det immateriella kulturarvets roll i samhället och det är viktigt att i det läget inte begränsa sig till endast en liten del av det.

I detta sammanhang kan det vara på sin plats att reflektera till det som arbetsgruppen framhåller om det svenska regelverket rörande skydd på sidan 30 och att man menar att Sverige redan idag har ett grundläggande och tillräckligt skydd för bevarandet av immateriellt kulturarv. Där vill vi delvis hävda motsatsen genom att utgå från möjligheterna att bibehålla och praktisera immateriellt kulturarv. Här kan man konstatera att det svenska regelverket av olika anledningar inte längre ger människor möjligheter att utöva exempelvis traditionell sommarjakt på morkulla. Det finns stora begränsningar i möjligheterna att bedriva fäbodbeta traditionellt vis och fiskerilagstiftningen förbjuder generellt en mängd småskaliga fiskemetoder för att nämna ytterligare några exempel där immateriellt kulturarv hämmas av myndighetsbeslut. Man kan naturligtvis lägga in en biologisk eller etisk värdering av dessa olika kulturarvsaktiviteter, men i just dessa fall handlar det främst om ekonomiska generaliseringar som motverkar ett bibehållande av immateriella kulturarv.

Vad gäller frågor rörande immaterialrätligt skydd är det viktigt att hålla de pågående internationella förhandlingarna inom såväl Konventionen om biologisk mångfald som World Intellectual Property Organization i minnet. Särskilt från urfolkshåll framhålls vikten av att undvika kränkande eller nedlåtande hantering av kulturarvet, materiellt och immateriellt, vilket bl.a. kan ske genom kartläggning och dokumentation. Naptek genomförde därför i samarbete med Hugo Valentin-centrum och Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet under våren 2010 ett seminarium rörande etik i forskning där risk för maktassymmetrier förelåg (en rapport kommer på hemsidan www.naptek.se under hösten 2010). Sådana frågeställningar behandlades ingående på seminariet.

En fråga som problematiseras i utredningen är vilken typ av immateriellt kulturarv som ska bevaras och vilket som ska undvikas; det "goda" och det "onda" kulturarvet. Man menar att detta skulle kunna leda till en falsk historieskrivning och att det skulle vara att utesluta det "onda" ur vår minnesbank. Om arbetsgruppen menar allvar med att det handlar om att trygga eller bibehålla ett levande immateriellt kulturarv och att inte ordet "skydd" i konventions titel syftar på att enbart göra kartläggning och dokumentation så bör falsk historieskrivning vara ett marginellt problem. Man bör kunna kartlägga, dokumentera och bibehålla det "goda" och nöja sig med att endast kartlägga och dokumentera det "onda". Det som är viktigast är att inte förneka det "onda".

I rapporten framhålls vikten av att de praktiserande grupperna involveras i arbetet, vilket också betonas i konventionens artikel 11b (samt för den delen artikel 8j i FN:s Konvention om biologisk mångfald). Där hoppas vi att det svenska arbetet med Unescokonventionen framgent tydligare ska inkludera lokala kulturarvsbärare och att prioriteringarna sker utifrån ett större gräsrotsperspektiv. Under 2009–10 har Naptek genomfört en utredning över status och trender rörande lokal och traditionell kunskap i Sverige (på hemsidan <http://www.naptek.se> under början av hösten 2010), vilket visar på stora problem med just bibehållande och traderande av folklig kunskap samt att de stora insatserna idag görs på ideell grund.

Som nämns på sidan 24 i utredningen har Centrum för biologisk mångfald under ett antal år bedrivit forskning och samverkan rörande praktiskt arbete med lokal och traditionell kunskap relaterad till biologisk mångfald inom programmet Naptek. I samarbete med Sametinget har Naptek utvecklat det *Samiska initiativet* som är ett svar på den historiska sameforskningen och dess utifrånspektiv. Idén är att samiska aktörer själva ska reflektera, prioritera och genomföra dokumentations- och bevarandeinsatser rörande samisk traditionell kunskap och immateriellt kulturarv kopplat till biologisk mångfald. Inom det Samiska initiativet har det genomförts fjorton pilotprojekt under perioden 2007–10 som sträcker sig över olika aspekter på samiskt immateriellt kulturarv. Aktörerna har främst varit privatpersoner eller gräsrotsorganisationer. Målet har dels varit att genomföra dokumentationsprojekt, men också att skapa intressen och incitament för ett långsiktigt bibehållande av dessa aspekter på samiskt immateriellt kulturarv. Denna insats har varit mycket kostsam, men också nyskapande och lyckosam.

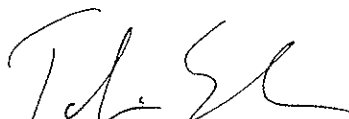
I utredningen framhålls återkommande vikten av att ideella krafter genomför bevarandet och det pekas på att webbenkätens resultat pekar på dessas bristande (ekonomiska) resurser att arbeta effektivt med dessa frågor. Engagemanget för konventionen är stort och skulle kunna bli av större värde om extra pengar sköts till. Vi instämmer med arbetsgruppens förslag om att de tunga aktörerna som finns idag gör en viktig insats, men också kan göra ännu mer med ett tydligare uppdrag. Visserligen är kartläggning och dokumentation viktigt, men det är än viktigare att det genomförs ökade insatser för bibehållande i en levande kontext. Det är sannolikt att det inte behövs någon ny myndighet för att genomdriva konventionen under förutsättning att den holistiska synen på immateriellt kulturarv ändå tillgodoses. Idén med en samordnande myndighet, t.ex. Institutet för språk och folkminne, och ett antal expertnoder med goda tentakler ner i ansvarsområdet bör vara tillfredsställande. Expertnoderna är relevanta, men det krävs rimligen att dagens fokus på

kartläggning och dokumentation flyttas till att alltmer handla om tryggande och bibehållande av immateriellt kulturarv. I den föreslagna organisationen är det också stora svagheter vad gäller domän d) *knowledge and practices concerning nature and the universe*. Det finns vidare en mycket besvärande frånvaro av centrala samiska aktörer i förslaget.

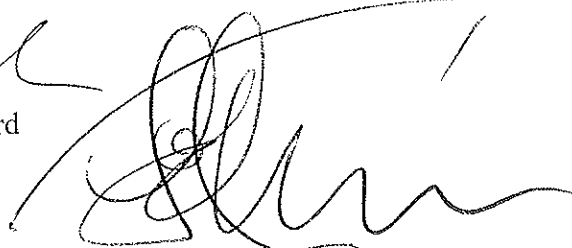
Vi instämmer med arbetsgruppen att idén med listor över representativa och hotade kulturarv måste vara flexibel för att fungera, men att de är ett mycket viktigt sätt att lyfta fram och synliggöra hotade företeelser och förhoppningsvis därigenom öka samhällets respekt för dem. Vi bedömer att värdet av sådana listor rimligen överskrider riskerna.

Vidare instämmer vi arbetsgruppens bedömning om det finansiella behovet för en kanslifunktion även om den troligen kan förmodas vara i underkant. Detsamma gäller den förstärkning som föreslås för de nodansvariga myndigheterna. Projektmedel om 5 miljoner om året för särskilda insatser kan bedömas som en nödvändighet för att få avsedd effekt. Napteks insatser inom det samiska initiativet, som ändå bör betraktas som marginella jämfört med behoven, har omfattat drygt 2 miljoner under tre år. Kunskapserosion är ett stort problem vad gäller det traditionella förhållandet till de biologiska resurserna i och med den tilltagande urbaniseringen. Det är vidare viktigt att sätta det immateriella kulturarvet i relation till en hållbar samhällsutveckling.

Beslut i detta ärende har fattats av CBM:s föreståndare Torbjörn Ebenhard.
Föredragande har varit Håkan Tunón.

Torbjörn Ebenhard

Håkan Tunón
Programchef Naptek/CBM